

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาษาเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้เพื่อการสื่อสาร เมื่อผู้พูดกล่าวข้อความออกมา ผู้ฟังจะใจให้ข้อความนั้นสื่อบางสิ่งไปสู่ผู้ฟัง และต้องการให้เกิดการกระทำบางอย่างผ่านทางคำพูด ซึ่งการกระทำโดยผ่านทางคำพูดนี้เรียกว่า วัจนกรรม (Speech Act) (Searle, 1974) เช่น เมื่อนิพนธ์พูดว่า “ขอน้ำกินหน่อย” นิพนธ์ตั้งใจให้ข้อความทำหน้าที่ขอให้ผู้ฟังนำน้ำดื่มมาให้ หรือเมื่อนิพนธ์กล่าวว่า “ขอโทษนะ แต่วันอาทิตย์นี้เราไปไม่ได้จริงๆ” นิพนธ์ต้องการให้ข้อความนี้ทำหน้าที่ปฏิเสธคำเชิญ เมื่อใดก็ตามที่ผู้พูดแสดงวัจนกรรม เขาจะมีเจตนาไว้แล้วว่าต้องการให้เกิดการกระทำบางอย่างผ่านข้อความนั้นก่อนจึงกล่าวข้อความเพื่อให้ผู้ฟังรับรู้ถึงเจตนาของตน แต่บางครั้งข้อความที่กล่าวออกมานั้น เฉพาะตัวข้อความอาจจะไม่สามารถแสดงเจตนาของผู้พูดออกมาอย่างชัดเจนก็ได้ ตัวอย่างเช่น ชายคนหนึ่งเดินมาหยุดยืนอยู่หน้าโทรทัศน์ขณะที่ชายอีกคนหนึ่งกำลังนั่งดูโทรทัศน์ ชายที่กำลังดูโทรทัศน์ต้องการให้ชายคนที่ยืนอยู่หลบออกไปจากบริเวณนั้น จึงกล่าวกับชายผู้นั้นว่า “คุณกำลังยืนอยู่หน้าโทรทัศน์” ซึ่งถ้าพิจารณาเฉพาะความหมายที่ปรากฏตามข้อความนี้อาจทำให้เข้าใจว่าผู้พูดมีเจตนาให้ข้อมูลแก่ผู้ฟังเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ในขณะที่มีการกล่าวข้อความนี้ออกมา ช่วยให้สามารถเข้าใจความหมายตามเจตนาของผู้พูดได้ว่าต้องการบอกให้ผู้ฟังออกไปจากหน้าโทรทัศน์ แต่หากผู้พูดกล่าวว่า “หลบออกไปจากหน้าโทรทัศน์” ก็จะช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจเจตนาของผู้พูดได้อย่างชัดเจน ซึ่งข้อความทั้งสองที่ยกตัวอย่างมานี้ต่างก็จัดเป็นวัจนกรรม การขอร้อง (Request) แต่การที่ผู้พูดเลือกใช้ข้อความแรก อาจพิจารณาถึงความเหมาะสมของข้อความ อันเนื่องมาจากผู้พูดคำนึงถึงปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นบริบททางสังคม (Social Context) (Blum-Kulka, House, & Kasper, 1989)

ในขณะที่ชาวอิสราเอลที่พูดภาษาฮิบรู จะกล่าวขอโทษอาจารย์ โดยเน้นถึงความรู้สึกเสียใจว่า “I’m very sorry” (ผม/ดิฉันเสียใจอย่างยิ่ง) แต่ในการกล่าวขอโทษเพื่อนอาจกล่าวเพียงว่า “I’m sorry” เท่านั้น ซึ่งการพิจารณาถึงความเหมาะสมของผู้พูดในกรณีนี้มีปัจจัยสำคัญคือ สถานภาพทางสังคม (Social Status) นั้นเอง (Cohen, & Olshtain, 1981) นอกจากนี้ยังมีบริบทอื่นทางสังคมที่เป็นปัจจัย ซึ่งผู้พูดมักคำนึงถึงในการแสดงวัจนกรรม คือ ความคุ้นเคยระหว่างคู่สนทนา (Social Distance) ดังจะเห็นได้จากการเปรียบเทียบการตอบปฏิเสธในสถานการณ์ที่ผู้พูดได้รับการขอร้องให้ช่วยติวจากเพื่อนสนิทและเพื่อนร่วมชั้นเรียน ผู้พูดกล่าวกับเพื่อนร่วมชั้นเรียนที่ไม่ค่อยสนิทสนม ด้วยการปฏิเสธอย่างตรงไปตรงมาว่า “ไม่” แต่กลับกล่าวกับเพื่อนร่วมห้องที่มี

ความสนิทสนมกันมากกว่า ด้วยการปฏิเสธอย่างอ้อมค้อมว่า “ขอโทษจริงๆ นะ ไว้เราทำงานเสร็จก่อนนะ” (Panpothong, 2001, pp. 63-76)

อย่างไรก็ตาม ผู้พูดในแต่ละวัฒนธรรมอาจคำนึงถึงสถานภาพทางสังคม และความคุ้นเคยของกลุ่มสนทนาแตกต่างกันไป เนื่องจากวัฒนธรรมเป็นบริบทใหญ่ ที่กำหนดความคิด ความเชื่อ และการรับรู้เกี่ยวกับสมาชิกอื่น ๆ ในสังคม (Bonvillain, 2003) ดังนั้น ขณะที่ในวัฒนธรรมหนึ่งอาจเห็นว่าการแสดงความรู้สึก และความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมากับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคมเป็นเรื่องปกติ เช่น วัฒนธรรมอเมริกัน (David, 1997) แต่ในวัฒนธรรมหนึ่งอาจเห็นว่าการกระทำในลักษณะเช่นนี้เป็นเรื่องไม่สมควรกระทำ และอาจรู้สึกอึดอัดใจ หากมีบางคนกล่าวข้อความอย่างตรงไปตรงมากับตน ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้วัจนกรรมบางประเภท ได้แก่ วัจนกรรมการตอบปฏิเสธ (Refusal) เป็นวัจนกรรมที่กระทำได้ยาก เพราะผู้พูดต้องพยายามอย่างยิ่งที่จะไม่ทำให้ผู้ฟังรู้สึกอึดอัด ไม่สบายใจ และในขณะเดียวกันก็ต้องพยายามไม่ให้ตัวผู้พูดเอง ถูกมองว่าได้กระทำการที่ถือว่าเป็นการไม่สมควรในวัฒนธรรมนั้น ๆ

การตอบปฏิเสธเป็นวัจนกรรมที่มักทำให้คู่สนทนาทั้งสองฝ่ายรู้สึกไม่สบายใจ ไม่ว่าในกรณีใด โดยผู้พูดอาจรู้สึกอึดอัดเนื่องจากเกรงว่าจะสูญเสียภาพลักษณ์ (Self-Image) ของตนเอง ในสายตาของผู้ฟังไป ขณะเดียวกันผู้ฟังก็อาจรู้สึกว่าภาพลักษณ์ของตนไม่ได้รับการยอมรับหรือไม่ได้รับการยกย่องจากผู้อื่น ดังนั้น ผู้พูดจึงต้องเลือกอย่างระมัดระวังว่าจะตอบปฏิเสธบุคคลต่าง ๆ ในแต่ละสถานการณ์อย่างไรให้เหมาะสมที่สุด โดยไม่ทำลายภาพลักษณ์ทั้งของตนเองและของผู้ฟัง เช่น เมื่อเพื่อนชวนไปดูภาพยนตร์ แม้เราจะไม่อยากไปก็ตาม แต่การตอบปฏิเสธอย่างตรงไปตรงมาว่า “ไม่ไป ไม่อยากดู” อาจกระทบต่อความรู้สึกของผู้ฟัง มากกว่าการตอบปฏิเสธว่า “ขอโทษที พอดีเราติดธุระสำคัญ เลยไปด้วยไม่ได้” (วิมลพัทธ์ พรหมศรีมาศ, 2543) นอกจากนี้การตอบปฏิเสธยังเป็นวัจนกรรมที่แสดงตอบวัจนกรรมบางประเภท หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า วัจนกรรม การตอบปฏิเสธจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเราได้รับการขอร้อง การแนะนำ การเชิญ หรือการเสนอ จึงทำให้ผู้พูดมีเวลาจำกัดในการเลือกใช้กลวิธีการตอบปฏิเสธ ซึ่งมีกลวิธีให้เลือกใช้มากกว่ากลวิธีที่ใช้ในการแสดงวัจนกรรมอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้การตอบปฏิเสธจึงเป็นวัจนกรรมที่กระทำได้ยากที่สุด (Gass & Houck, 1999) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวัฒนธรรมที่การตอบปฏิเสธไม่เพียงทำหน้าที่ปฏิเสธ คำเชิญ คำขอร้อง หรือคำแนะนำ เท่านั้น แต่ยังอาจบอกเป็นนัยถึงการตอบปฏิเสธความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้พูดและผู้ฟังอีกด้วย (Center for Advance Research on Language Acquisition University of Minnesota, 2004) การตอบปฏิเสธยังอาจมีผลกระทบอย่างมากต่อหน้าที่การทำงานของผู้พูด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากต้องปฏิเสธเจ้านายซึ่งเป็นผู้มีอำนาจในหน่วยงาน (Wang, 2003)

นอกจากนี้ยังอาจทำให้ผู้พูดถูกมองว่าไม่มีน้ำใจ ดังเช่นในสังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่ต้องพึ่งพาอาศัยช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน (วิมลพัทธ์ พรหมศรีมาศ, 2543)

เห็นได้ว่า การปฏิเสธเป็นวัจนกรรมที่อาจก่อให้เกิดปัญหาได้ ทั้งกับผู้พูดที่มาจากคนละวัฒนธรรม รวมทั้งผู้พูดที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากผู้พูดจะต้องระมัดระวังให้ข้อความที่กล่าวออกมานั้นเป็นข้อความที่เหมาะสมและเป็นที่ยอมรับภายในกลุ่มสังคมของตน โดยคำนึงถึงบริบทต่าง ๆ ทางสังคม ในบางกรณี ผู้พูดที่ต้องการให้การตอบปฏิเสธของตนไม่ทำให้ทั้งตัวผู้พูดและผู้ฟังต้องเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีต่อกัน ผู้พูดอาจถึงกับต้องกล่าวตอบปฏิเสธด้วยเหตุผลหรือข้อความที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงนัก ดังเช่น ในกรณีของชาวญี่ปุ่นที่มองว่าการตอบปฏิเสธโดยการอ้างถึงสิ่งหรือเรื่องราวที่ไม่เป็นความจริงนั้น เป็นสิ่งปกติและเป็นที่ยอมรับได้ (Center for Advance Research on Language Acquisition University of Minnesota, 2004) ในทางตรงกันข้าม ผู้พูดในบางวัฒนธรรมอาจให้ความสำคัญกับการกล่าวข้อความที่ตรงกับความเป็นจริง โดยการกล่าวข้อความอย่างตรงไปตรงมา แม้แต่ในการตอบปฏิเสธก็ตาม เช่น ชาวอเมริกัน (David, 1997) ดังนั้น หากคู่สนทนาที่มาจากคนละกลุ่มวัฒนธรรมโดยเฉพาะเป็นกลุ่มวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างกันทางความคิด ความเชื่อ ทศนคติ และมุมมอง ก็จะทำให้การตอบปฏิเสธเป็นสิ่งที่กระทำได้ยากมากยิ่งขึ้น

จากที่กล่าวมานี้ ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษากลวิธีการตอบปฏิเสธของชาวอเมริกันและชาวไทย โดยมุ่งเน้นการผนวกรวมปัจจัยที่คาดว่าจะมีผลกระทบต่อการใช้กลวิธีการตอบปฏิเสธของกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งปัจจัยเหล่านี้คือ สถานภาพของคู่สนทนา และสถานการณ์ในการตอบปฏิเสธ โดยจำแนกตามช่วงอายุของผู้พูด ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของกลวิธีที่ผู้พูดทั้งชาวอเมริกันและชาวไทยใช้ตอบปฏิเสธ ซึ่งผลของการวิจัยในครั้งนี้จะช่วยเพิ่มพูนองค์ความรู้ใหม่ด้านวัจนกรรม ในแง่ของกลวิธีการตอบปฏิเสธของผู้พูดในช่วงอายุต่าง ๆ และยังสามารถนำไปเป็นแนวทางในการเรียนการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศได้อีกด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากลวิธีการตอบปฏิเสธของชาวอเมริกันและชาวไทย
2. เพื่อเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของกลวิธีการตอบปฏิเสธการเชิญ (Refusal to Invitation) การตอบปฏิเสธการขอร้อง (Refusal to Request) และการตอบปฏิเสธการเสนอให้ (Refusal to Offer) ของชาวอเมริกันและชาวไทยที่มีช่วงอายุต่างกัน เมื่อผู้ตอบปฏิเสธมีสถานภาพต่ำกว่าผู้ฟัง เท่าเทียมกับผู้ฟัง และสูงกว่าผู้ฟัง

สมมติฐานของการวิจัย

ชาวไทยและชาวอเมริกันที่มีอายุ 18-25 ปี จะใช้กลวิธีการตอบปฏิเสธแบบตรงมากกว่าผู้ที่มีอายุ 30-45 ปี

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับการวิจัย

ผลที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ แสดงให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของกลวิธีการตอบปฏิเสธของชาวอเมริกันและชาวไทย ซึ่งเป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่ในการวิจัยด้านภาษาศาสตร์ประยุกต์ ทั้งในแง่ที่เกี่ยวข้องกับวัจนปฏิบัติศาสตร์ (Pragmatics) และวัจนกรรม ที่กล่าวถึงการใช้ภาษาเพื่อการสื่อสารในชีวิตประจำวัน โดยคำนึงถึงปัจจัยต่างๆ คือ อายุของผู้พูด วัจนกรรมที่กำหนดให้เป็นสถานการณ์ในการตอบปฏิเสธ และสถานภาพของกลุ่มสนทนา ผลการวิจัยในครั้งนี้จึงสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนา การเรียนการสอนภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่างประเทศ ในเนื้อหาของการตอบปฏิเสธการเชิญ การขอร้อง และการเสนอ กับบุคคลในสถานภาพต่างๆ

ขอบเขตการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยครั้งนี้ไว้ดังต่อไปนี้

1. ศึกษากลวิธีการตอบปฏิเสธในภาษาไทยและภาษาอังกฤษใน 3 ลักษณะ คือ การตอบปฏิเสธการขอร้อง การตอบปฏิเสธการเสนอให้ และการตอบปฏิเสธการเชิญ
2. กลุ่มตัวอย่างเป็นชาวอเมริกันและชาวไทยซึ่งอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 18-25 ปี และ 30-45 ปี
3. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ได้มีการทดสอบนำร่อง (Pilot Test) ก่อนนำมาใช้ จึงทำให้แบบสอบถามที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มีความเหมาะสมเชิงเนื้อหา
4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถาม Discourse Completion Test (DCT) ซึ่งเป็นแบบสอบถามที่มีการกำหนดสถานการณ์เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างตอบปฏิเสธวัจนกรรม การขอร้อง วัจนกรรมการเสนอให้ และวัจนกรรมการเชิญ โดยครอบคลุมสถานภาพของกลุ่มสนทนาใน 3 สถานภาพ คือ ผู้ตอบปฏิเสธมีสถานภาพต่ำกว่าผู้ฟัง ผู้ตอบปฏิเสธมีสถานภาพเท่าเทียมกับผู้ฟัง และผู้ตอบปฏิเสธมีสถานภาพสูงกว่าผู้ฟัง
5. การวิจัยครั้งนี้ไม่คำนึงถึงปัจจัยด้านอาชีพ เพศ และระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง

นิยามศัพท์เฉพาะ

1. วัจนกรรมการตอบปฏิเสธ (Refusal) คือ การกล่าวถ้อยโดยใช้ภาษา เพื่อแสดงให้เห็นว่าผู้พูดจะไม่ให้ความร่วมมือกับการกระทำ หรือความต้องการต่าง ๆ ที่คู่สนทนาตั้งวัตถุประสงค์ไว้ (Gass & Houck, 1999)
2. กลวิธีการตอบปฏิเสธแบบตรง (Direct Refusal Strategy) คือ วิธีการที่ผู้พูดกล่าวปฏิเสธด้วยคำหรือข้อความที่มีความหมายประจักษ์รูปภาษา ที่แสดงให้เห็นว่าผู้พูดไม่ต้องการทำตาม หรือไม่คล้อยตามความต้องการของคู่สนทนา เช่น No, I can't, I won't, I don't, ไปไม่ได้, ไม่เอา, ไม่ได้ เป็นต้น (Nelson, Carson, Batal & Bakary, 2002; ธนพรพรชัย สายหรั่ง, 2542)
3. กลวิธีการตอบปฏิเสธแบบอ้อม (Indirect Refusal Strategy) คือ วิธีการที่ผู้พูดกล่าวปฏิเสธโดยใช้ข้อความที่ไม่มีความหมายประจักษ์รูปภาษา ที่แสดงให้เห็นว่าผู้พูดไม่เห็นด้วย ไม่คล้อยตาม หรือไม่ต้องการทำตามความต้องการของคู่สนทนา แต่จากบริบททำให้ทราบว่าข้อความนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งของคำตอบปฏิเสธ เช่น "I'd love to but" "ขอโทษนะ เราไม่ว่างจริงๆ" เป็นต้น (Nelson et al., 2002; ธนพรพรชัย สายหรั่ง, 2542)
4. วัจนปฏิบัติศาสตร์ (Pragmatics) คือ การศึกษาความหมายที่ผู้พูดต้องการสื่อออกมา โดยพิจารณาถึงความตั้งใจของผู้พูด สถานภาพของคู่สนทนา และกาลเทศะ (Yule, 1998)
5. วัจนกรรม (Speech Act) คือ การกล่าวข้อความออกมาในสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง โดยผู้พูดมีเจตนาให้เกิดการกระทำบางอย่างผ่านทางคำพูดนั้น ซึ่งบางครั้งผู้ฟังต้องคำนึงถึงบริบทต่าง ๆ ในขณะสื่อสาร เพื่อให้สามารถเข้าใจเจตนาของผู้พูดได้ (Searl, 1974)
6. วัจนกรรมตรง (Direct Speech Act) คือ ข้อความที่มีโครงสร้าง (Structure) และหน้าที่ (Function) สัมพันธ์กันโดยตรง เช่น พูดว่า "Move out of the way!" เมื่อต้องการให้คนที่ยืนบังหน้าโทรทัศน์ถอยออกไป (Yule, 1998, p. 55)
7. วัจนกรรมอ้อม (Indirect Speech Act) คือ ข้อความที่มีโครงสร้างและหน้าที่ สัมพันธ์กันโดยอ้อม เช่น พูดว่า "Do you have to stand in front of the TV?" เมื่อต้องการให้ผู้ที่ยืนบังหน้าโทรทัศน์ถอยออกไป (Yule, 1998, p. 55)
8. วัจนกรรมขอร้อง (Request) คือ การใช้ภาษาอย่างสุภาพเพื่อขอบางสิ่งบางอย่างจากผู้ฟัง หรือขอให้ผู้ฟังทำบางอย่างที่เป็นประโยชน์แก่ผู้พูด เช่น ขอยืมเงิน ขอลาหยุดงาน เป็นต้น (Nelson et al., 2002)
9. วัจนกรรมการเชิญ (Invitation) คือ การใช้ภาษาเพื่อขอให้ผู้ฟังทำบางอย่างให้ ซึ่งคล้ายกับการขอร้อง แต่แทนที่จะเป็นการพยายามขอให้ผู้ฟังทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้ผู้พูด ผู้พูด

กลับขอให้ผู้ฟังทำบางอย่างให้ ด้วยการพยายามแสดงออกถึงความรู้สึกเกรงใจผู้ฟัง และแสดงถึงความมีน้ำใจของผู้พูด เช่น เชิญไปงานเลี้ยง เป็นต้น (Nelson et al., 2002)

10. วัจนกรรมการเสนอให้ (Offer) คือ การใช้ภาษาเพื่อบอกว่าผู้พูดมีบางสิ่งบางอย่างที่เป็นประโยชน์ หรือเป็นสิ่งที่ดีให้กับผู้ฟัง เช่น เงินชดเชยค่าแฉก การเลื่อนตำแหน่ง การเพิ่มเงินเดือน เป็นต้น (Nelson et al., 2002)

11. หน่วยคิด (Idea Unit) คือ ประโยค วลี หรือคำ ที่เป็นส่วนหนึ่งของข้อความซึ่งผู้พูดกล่าวตอบปฏิเสธในแต่ละสถานการณ์ โดยแต่ละหน่วยคิดต้องมีความหมายสมบูรณ์ในตัวเอง ดังนั้นหน่วยคิดแต่ละหน่วยแม้จะไม่มีคำที่มีความหมายประจำรูปภาษาว่าเป็นการตอบปฏิเสธ แต่จัดอยู่ในบริบทของการตอบปฏิเสธ (Nelson et al., 2002)